

Predmeti antičnih kultur Bližnjega vzhoda v starinoslovnih zbirkah dvorca Jelšingrad

Lucija Čakš Orač* in Jan Ciglenečki**

ORIENTALNI MUZEJ V DVORCU JELŠINGRAD

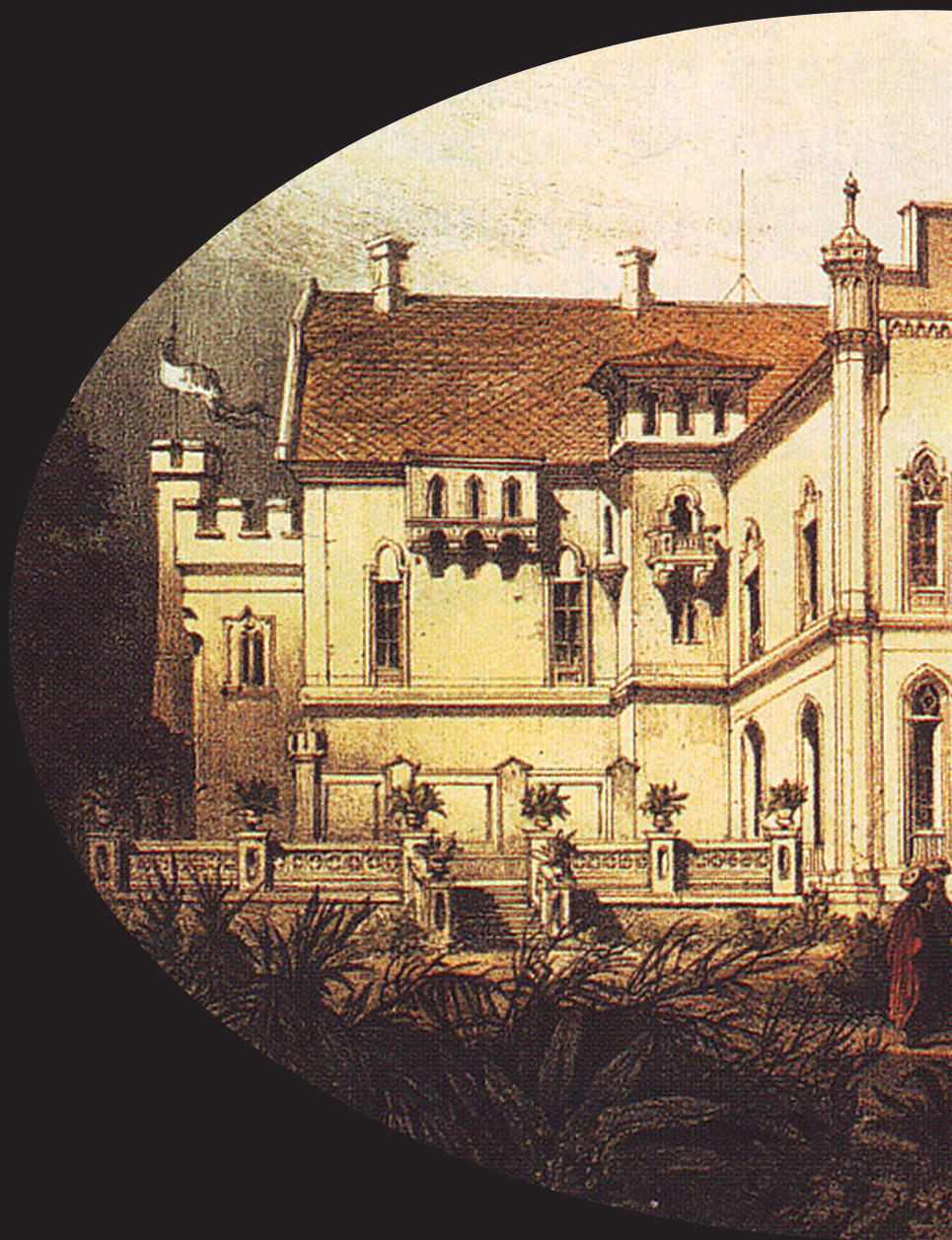
Romantični opisi dvorca Jelšingrad (Erlachstein)¹ na obrobju Šmarja pri Jelšah, ki jih v knjigi *Nekoč in danes (Einst und Jetzt)* iz leta 1864 podaja Carl Reichert, opevajo eksotično prenovo dvorca,² za katero je bil okoli leta 1860 zaslužen tedanji lastnik baron Rudolf Oskar Gödel-Lannoy (1814–1883) (SLIKI 1 in 2).

Tri in pol milje severovzhodno od Celja, v manj znani, a res prijetni dolini, ki je dobila ime po prikupni župniji Šmarje, stoji na položni vzpetini dvorec Jelše, ki ga je lastnik baron Gödel-Lannoy, cesarsko-kraljevi generalni konzul in ljubitelj umetnosti, pred kratkim s pomočjo stavbenika G. Stichla prezidal v povsem orientalskem slogu in povzdignil v enega najsijajnejših dvorcev na Štajerskem. Iz gostega bujnega drevja večinoma eksotičnih vrst popotnika že od daleč vabijo

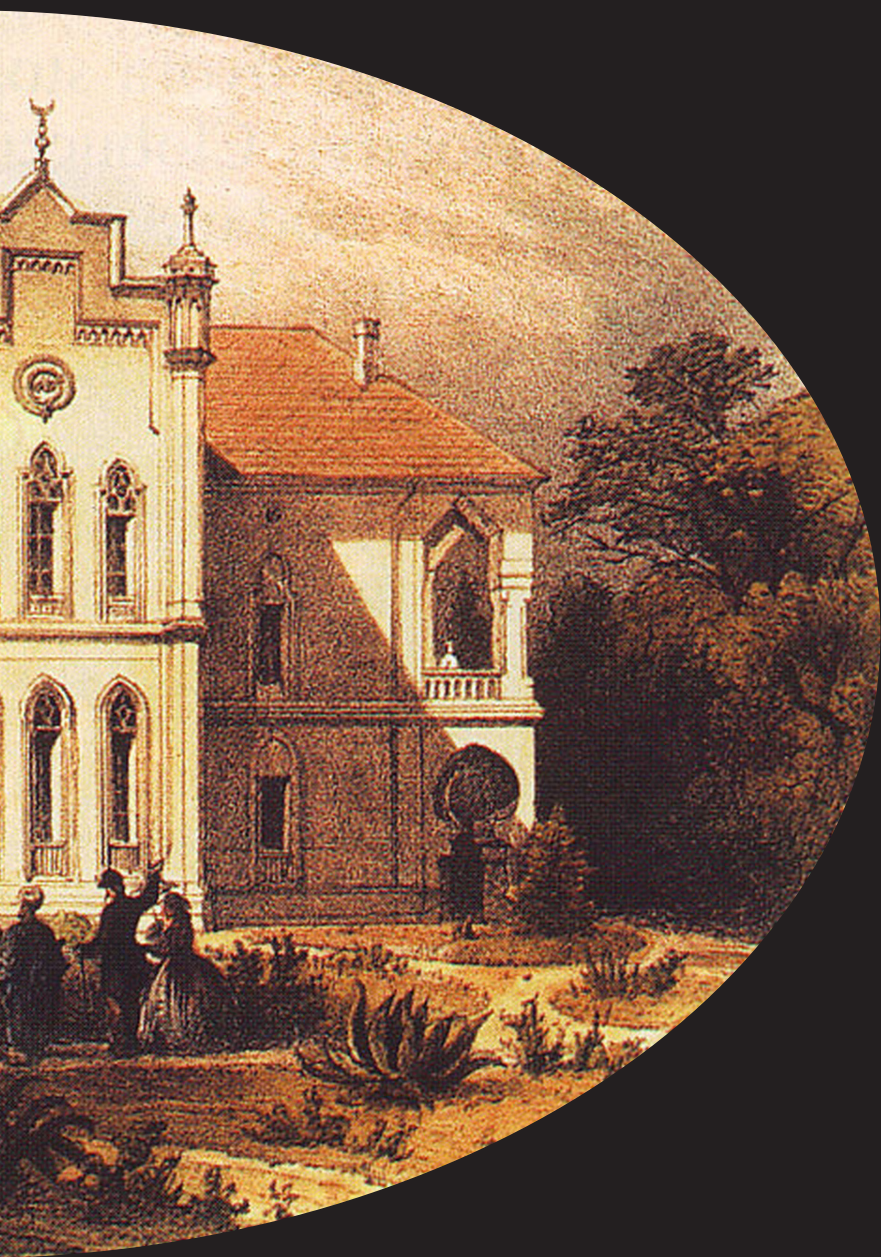
* Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje; lucija.caks@gmail.com.

** Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani; jan.ciglencecki@ff.uni-lj.si.

- 1 Članek je predelana različica prispevka s konference EuroNotos, ki je v organizaciji Inštituta za antiko na Univerzi Karla Franca v Gradcu potekala med 5. in 6. majem 2022. Ob tej priložnosti so nama organizatorji konference omogočili fotografiranje predmetov iz nekdanje jelšingradske zbirke, ki jih danes hranijo v depozu arheološke zbirke Univerzalnega muzeja Joanneum v Gradcu. Za pomoč pri dostopu do tega gradiva se zahvaljujemo Markusu Hafnerju, Danielu Modlu in Sarah Kiszter. Arhivske vire za potrebe članka je prevedel Aleksander Žižek.
- 2 O stavbnem razvoju dvorca gl. Stopar, *Dvorec Jelše pri Šmarju*, in Čakš Orač, Plevnik in Mihelčič Koželj, *Jelšingrad*, 10–13.

Slika 1: C. Reichert, Dvorec Jelše, kolorirana litografija, 1863-1864

k bližnjemu ogledu graciozni minareti in nad njimi muslimanski prapor s polmesečem v nadvse nenavadni maniri. Ko popotnik pristopi bliže, ga v zatrepu na vzhodnem, za dve okenski osi iz osrednjega grajskega trakta izstopajočem izzidku, v razgibani, pet čevljev visoki arabski pozdravi arabski napis: *Bismillah* (V imenu Boga). Trakta se opriema oglat stolp z lepo izdelanim kamnitim pomolom po vzoru iz Kaira, na južnem delu zgradbe pa nazobčan zastavni stolpič. Del pritličja obdaja lepa, z jedilnico povezana veranda. Bolj kot skrajno izvirna zunanost dvorca nas preseneča njegova notranjost. V prvem nadstropju nas sprejme prekrasna dvorana v mavrskem slogu z alabastrskimi stebriščnimi loki in ljubkimi štukaturami po vzoru Alhambre. Stene dvorane so okrašene z najfinejšim starokitajskim porcelanom. Ob dvorani moramo omeniti še občudovanja vredno veliko orožarno v novoturškem slogu s prav tako številno in izbrano zbirko orožja in mnogih drugih orientalskih umetniških predmetov iz starih časov.³

Kot nakazuje zaključek Reichertovega opisa, so sestavni del celostne orientalistične preobrazbe vzhodnega dela nekdanjega baročnega dvorca predstavljale tudi bogate starinoslovne zbirke, ki jih je lastnik med svojo dolgoletno diplomatsko kariero zbiral v Egiptu, deželah Bliznjega vzhoda in Balkana.⁴ Razstavljeni predmeti, ki so vključevali premišljen izbor arheoloških najdb iz stare Mezopotamije, Egipta, Grčije, Rima in različnih obdobji islamske zgodovine, so bili pomemben del stalne notranje ureditve prostorov.

- 3 Prevod in komentarje knjige *Einst und Jetzt* navaja Reichert, *Spodnještajerske vedute Carla Reicherta*, xxvi.
- 4 Rudolf Oskar Gödel-Lannoy je po zaključku študija prava na Dunaju leta 1840 dobil službo kanclerja na avstrijskem generalnem konzulatu v Aleksandriji, kjer je bil njegov neposredni nadrejeni Anton Lavrin (1789–1869), konzul slovenskega rodu in velik zbiratelj starin. Diplomatska pot je Lannoyja leta 1846 vodila v avstrijski generalni konzulat v Carigradu, naslednje leto v Trabzon, med letoma 1849 in 1855 je v Bejrutu služboval kot generalni konzul za Sirijo in Palestino, od leta 1855 kot generalni konzul za kneževino Moldavijo, od 1863 pa kot generalni konzul za Srbijo. Med letoma 1866 in 1870 je bil predsednik Centralnega pomorskega urada (*Zentralseehörde*) v Trstu. V dvorcu Jelšingrad v Šmarju pri Jelšah, ki ga je s svojo ženo Terezijo (rojeno Therese v. Carneri) kupil leta 1845 in preuredil po arhitekturnih vzorih iz Orienta, je preživel pokoj vse do svoje smrti leta 1883. O Lannoyjevi življenjski poti gl. Deusch, *Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarns) von 1825–1918*, 287–88, in Hamernik, »Rudolf von Gödel-Lannoy«.

Slika 2: Rudolf Oskar
Gödel-Lannoy z ženo Terezijo

V prispevku z naslovom »Orientalni muzej v Jelšingradu« (»Das orientalische Museum in Erlachstein«), ki je v časniku *Tagespost* izšel 23. maja 1863, je profesor J. Huber poročal o svojem obisku dvorca. Celotno muzejsko zbirko je opisal takole:

Bogata zbirka je specifično orientalska, kar samo prispeva k njeni vrednosti v znanstvenem in umetnostno-zgodovinskem smislu. Zasebnik dandanes ne more več ustvarjati splošnih zbirk. Ne sme se ustvarjati nečesa, kar bi preveč očitno nosilo pečat nedokončanega, pomanjkljivega, zato se je potrebno pametno omejiti. To so dosegli tukaj, ker se lastnik Jelšingrada, baron Gödel-Lanoy, c. kr. generalni konzul v donavskih kneževinah, ni zadovoljil z golim naključjem ali tujim okusom kakor številni drugi zbiralci, temveč je na večletnih in poglobljenih potovanjih po jugovzhodni Evropi in Orientu s popolnim poznavanjem dežele, ljudi in jezika na kraju samem načrtno zbiral, kar se mu je zdelo zanimivo, pomembno in še posebej dragoceno.⁵

Iz Huberjevega opisa bi lahko sklepali, da je Lannoy svoj »orientalski muzej« oblikoval načrtno, s pogledom, usmerjenim tudi v znanstveno oziroma umetnostno-zgodovinsko vrednost zbranih predmetov. Kljub tematski osredotočenosti na civilizacije Orienta v muzeju niso manjkali niti dragoceni kosi iz obdobja klasične grško-rimske antike.⁶ Huber v svojem poročilu nadaljuje,

da razstavljenih predmetov sicer ne moremo postaviti na nek skupni imenovalc, nam pa nudijo poglobljen in poučen vpogled v kulturnozgodovinske razmere in doživljanje ter predstavní svet ljudstev

- 5 Huber, »Das orientalische Museum in Erlachstein«, 1–2. Za daljši odlomek Huberjevega poročila gl. Čakš Orač et al., *Jelšingrad*, 32–34.
- 6 Ernst Hilarius Fröhlich, *Bad Rohitsch und die Rohitscher Sauerbrunnen*, 88, med grško-rimskimi predmeti omenja celo originalni Fidijev kip z atenskega Partenona. Pokrajinski muzej Maribor hrani marmorno glavo kipa, gre za rimski patricijski portret (višina 32 cm, širina 12,5 cm, debelina 14 cm), ki ga je Muzejskemu društvu v Mariboru (Museumsverein Marburg) 3. oktobra 1904 podaril Emil Gödel-Lannoy, sin Rudolfa Gödel-Lannoyja. Narodni muzej v Pragi hrani marmorni kip boga Nila ter nagrobno stelo iz Palmire, ki ju je muzej kupil leta 1948 (akcesijska številka 19/48) in sta nekoč pripadala Rudolfu Gödel-Lannoyju. Iz seznama predmetov, ki jih je na dvorcu Jelšinrad leta 1943 zasegla nemška vojska, se pod razdelkom »klasična arheologija« omenjajo: dve amfori, dve marmorni skulpturi, uteži za statve iz gline, glineni lonci, marmorni reliefni portret in okrasne marmorne skulpture. Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pokrajinski muzej Maribor, signatura SI PAM/0853, Aš 2, ovoj 59.

Orienta. Posebno poučne za obiskovalca zbirke so vsebinsko bogate opombe lastnika o pomenu kakšnega za nas neobičajnega predmeta iz vsakdanjega življenja Vzhodnjakov ter njegova uporaba, kakor tudi zanimivi namigi o načinu njegove pridobitve in doživetij pri tem, s čimer nam zbirko tudi človeško približa. Pri tem opazimo bistveno razliko v užitku ob ogledovanju glede na to, ali lastnik svojo zbirko predstavlja samo z razumom ali pa iz njega spregovori tudi naklonjenost.⁷

Kot lahko sklepamo iz navedenega odlomka, je bil »program« jelšingrajskega muzeja zasnovan tako, da bi obiskovalcu karseda celostno predstavil kulturo, zgodovino in umetnost starega Orienta. Na žalost se »vsebinsko bogate opombe lastnika«, ki so poleg pomena posameznih eksponatov razkrivale tudi kontekst njihove »pridobitve in doživetij pri tem«, niso ohranile, zato bo natančen izvor razstavljenih predmetov bržkone ostal uganka. *Vodič po Rogaški Slatini (Vademecum von Rohitsch-Sauerbrunn)* iz leta 1868 v opisu turističnih znamenitosti iz okolice Rogaške Slatine omenja, da bo obiskovalca, ki si jelšingrajski muzej lahko ogleda po predhodni najavi, skozi zbirke vodil lastnik sam.

Med sočasnimi viri se jelšingrajski orientalski muzej omenja tudi v knjigi *Zdravilišče Rogaška in rogaški termalni vreli (Bad Rohitsch und die Rohitscher Sauerbrunnen)* iz leta 1865, v kateri avtor Ernst Hilarius Fröhlich hvali Lannoyjevo zbirateljsko vnemo in okus. Obenem razkriva tudi lokacijo muzejskih zbirk, ki so bile izvorno razstavljene v vseh treh orientalistično predelanih salonih: »Gospod baron G(ödel) L(annoy) je z dozidavo pridobil še tri salone, namenjene nadvse zanimivi zbirki, ki jo je s posebno zbirateljsko vnemo in okusom zbral na svoji razgibani življenjski poti na Orientu. Eden teh salonov predstavlja turški, drugi perzijski in tretji arabski stil.«⁸ Opremo orientalističnih interierov, ki jih v navedenem odlomku omenja Fröhlich, poznamo s fotografij iz obdobja med obema vojnoma, ki sta jih naredila umetnostni zgodovinar France Stele in lokalni šmarski fotograf Slavko Ciglencečki (SLIKI 3 in 4). Lokacija Lannoyjevih starinoslovnih zbirk je smiselno dopolnjevala orientalistično podobo dvorca, ki je na obiskovalca učinkoval kot celostna umetnina (»Gesamtkunstwerk«), v kateri se v harmonično celoto zlivajo eksotični vrtovi, arhitektura z interieri ter, nenazadnje, bogata zbirka arheoloških in etnoloških predmetov iz Egipta in Bližnjega vzhoda. Od obiska dvorca si je tako obiskovalec lahko obetal popolno estetsko doživetje Orienta.

7 Huber, »Das orientalische Museum in Erlachstein«, 2.

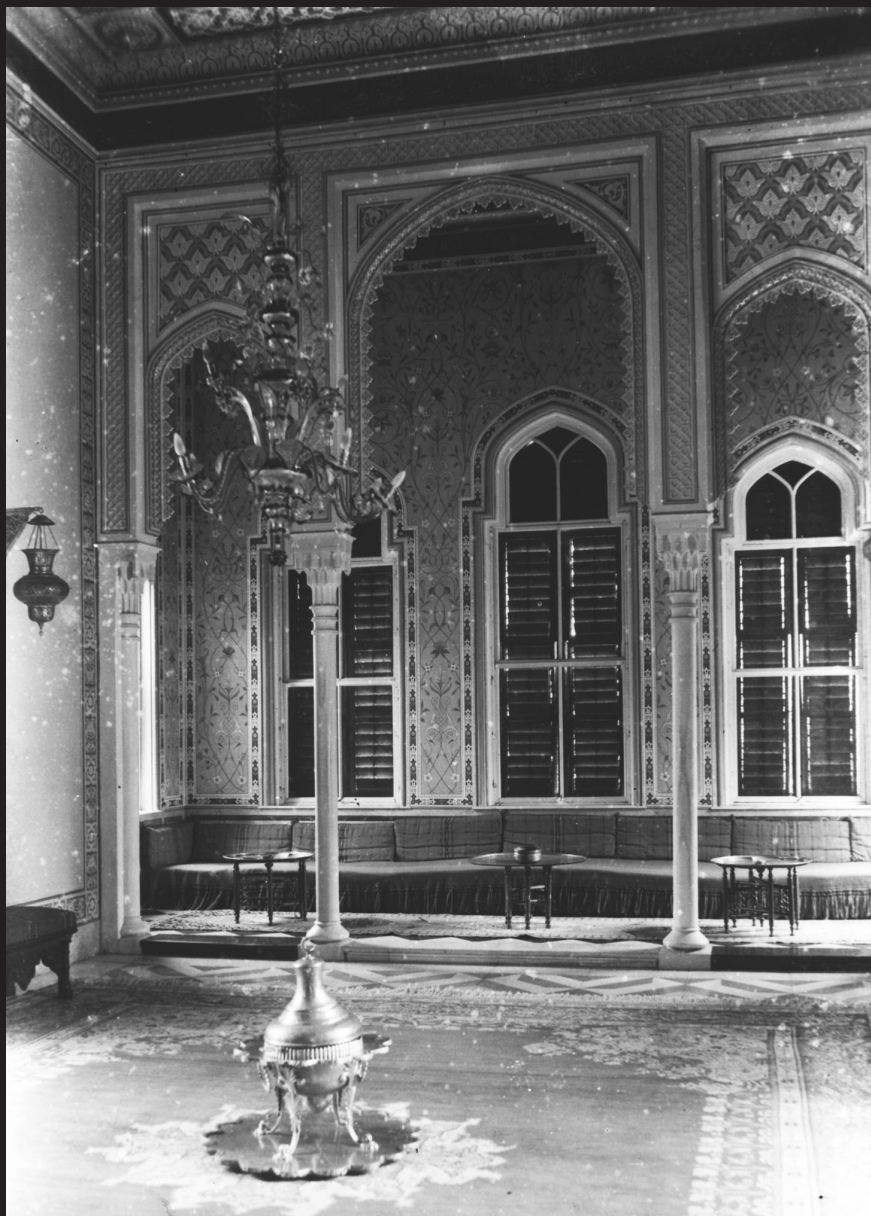
8 Fröhlich, *Bad Rohitsch und die Rohitscher Sauerbrunnen*, 88.

Po Lannoyjevi smrti leta 1883 sta dvorec in z njo starinoslovne zbirke podedovala njegova žena Terezija in sin Emil Gödel-Lannoy, ki je v naslednjih desetletjih posamezne dele očetove zbirke podaril različnim muzejem.⁹ Kljub temu so pomembni sklopi prvotne Lannoyjeve zbirke v Jelšingradu ostali tudi po prodaji dvorca leta 1887, ko ga je kupil Viljem (Wilhelm) Artens ter ga leta 1934 prodal družini Cais, ki je v njem živela vse do druge svetovne vojne. Leta 1928 je dvorec obiskal France Stele, ki v svojih terenskih zapiskih v zvezi s starinoslovnimi zbirkami omenja »mumije, egiptovske starine, lesene, figuralne rezbarije divjakov, mumije malih živali«. ¹⁰ O obstoju delov zbirke v medvojnem času, ki v tem obdobju ni bila več odprta za obiskovalce, nenazadnje pričajo tudi fotografije orožne dvorane iz let 1928 in 1936.¹¹ Na njih se – poleg zbirk orožja, tekstila in kož eksotičnih živali – vidijo tudi tri večnadstropna stojala, na vrhu okrašena z islamskim polmesečem, na katerih je antično posodje in drobna plastika iz Egipta (t. i. ušebtiji) (SLIKI 5 in 6). Družina Cais je Jelšingrad zapustila v času druge svetovne vojne, ko so s seboj najverjetneje odnesli tudi nekatere vrednejše predmete iz nekdanje Lannoyjeve zbirke.¹² Zadnji ostanki zbirke so bili iz Jelšingrada dokončno odstranjeni leta 1943, ko je stavbo zasegla nemška vojska in v njej namestila t. i. »Arbeitsdienst« (obvezno mladinsko delo pred vpoklicem v vojsko). Večji del inventarja

- 9 Tri skulpture iz obdobja grško-rimske antike so bile podarjene Muzejskemu društvu Maribor, katerega naslednik je Pokrajinski muzej Maribor, mezopotamski predmeti pa Štajerskemu deželnemu muzeju Joanneum, današnjemu Univerzalnemu muzeju Joanneum v Gradcu. *Marburger Zeitung*, št. 74, 20. junij 1905, 4, in *xciv. Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1905*, 38.
- 10 Stele, *Terenski zapiski*.
- 11 Orožna dvorana v »turškem slogu«, ki je predstavljala enega izmed treh novo nastalih orientalskih prostorov, je bila uničena v povojnih predelavah. Čakš Orač, Plevnik in Mihelčič Koželj, *Jelšingrad, z ljubeznijo sem te ustvaril*, 30–31.
- 12 Vera Cais, hči nekdanjega solastnika dvorca Jelšingrad Viktorja Caisa, je leta 1993 vložila zahtevo za vrnitev premoženja družine Cais, ki je bilo podržavljeno leta 1952 na podlagi Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji. Zahteva se je nanašala na vrnitev nepremičnin skupaj z vsemi zgradbami (med njimi tudi dvorcem Jelšingrad) in napravami, z vsem živim in mrtvim kmetijskim in gozdnim inventarjem ter vsemi obstoječimi pridelki in zalogami. V denacionalizacijskem postopku, ki ga je vodila Upravna enota Šmarje pri Jelšah pod št. 301-9/93, je bilo ugotovljeno, da upravičenca Viktor in Čestimir Cais na dan 28. avgusta 1945 nista pridobila državljanstva takratne LR Slovenije, zato se je postopek leta 2007 končal z zavržbo zahteve. Predmeti nekdanje orientalne zbirke v zahtevku niso posebej omenjeni. Zgodovinski arhiv Celje, signatura S1 ZAC/1044, št. zadeve 301-9/93.

Slika 3: Mavska dvorana, pogled proti zahodni steni, foto Slavko Ciglenečki, okoli 1936

Slika 4: Mavrska dvorana, pogled proti vzhodni steni, foto Slavko Ciglencečki, okoli 1936

je bil takrat skupaj z arheološkimi predmeti prenesen v Mestni muzej Maribor, današnji Pokrajinski muzej Maribor.¹³

Do zdaj je bil med predmeti iz Lannoyjevih starinoslovih zbirk strokovne pozornosti deležen zgolj fragment sarkofaga nubijskega podkralja Merimoseja iz časa 18. dinastije, najden v grobnici TT383 (Qurnet Murai) na območju tebanske nekropole v Zgornjem Egiptu. O sarkofagu iz črnega granita, v velikosti 30 cm × 37 cm × 6 cm, ki ga od leta 1948 hrani Narodni muzej v Pragi, je v reviji *Annales du Service de Antiquités d'Égypte* v članku z naslovom »Un nouveau fragment du sarcophage de Merimôsé« leta 1950 pisal češki egiptolog Zbyněk Žába. V uvodu članka avtor pojasnjuje, da je praški muzej omenjeni kos sarkofaga pridobil od Jaromira Šlechte, izviral pa naj bi iz nekdanje Lannoyjeve zbirke, kar je tudi prva omemba te zbirke v mednarodni strokovni literaturi.¹⁴ Ker z izjemo omenjenega fragmenta Merimosejevega sarkofaga drugi predmeti iz nekdanjih zbirk na dvorcu Jelšingrad še niso bili predmet raziskav,¹⁵ bomo v tem prispevku predstavili bogato zbirko drobnih arheoloških predmetov, ki so v Lannoyjevem »oriental-nem muzeju« ponazarjali vznik antičnih civilizacij Bližnjega vzhoda.

ZBIRKA ARHEOLOŠKIH PREDMETOV Z BLIŽNJEGA VZHODA

O jelšingrajski zbirki predmetov z Bližnjega vzhoda je prvič javno poročal Huber v prispevku iz leta 1863, v katerem jo primerja z Lannoyjevo kolekcijo egipčanskih starin ter v zvezi s tem pravi: »Medtem ko nam številni, zelo dobro ohranjeni hieroglifi pričajo o somraku zgodovine v dolini Nila, nas precej nič slabše ohranjenih babilonskih klinopisov spominja na začetke kultur v Prednji Aziji.«¹⁶ Na osnovi primerjave s predmeti, ki so glede na digitalno bazo graškega Univerzalnega muzeja

13 O tem priča popis 454 zaseženih predmetov, kjer se poleg egipčanskih, mezopotamskih in drugih kosov orientalne zbirke omenjajo tudi pohištvo, les-tenci, kipi, orožje, slike, knjige in drobni inventar. Popis hranijo v Pokrajinskem arhivu Maribor, fond Pokrajinski muzej Maribor, signatura SI PAM/0853, AŠ 2, ovoj 59.

14 Žába, »Un nouveau fragment du sarcophage de Merimôsé«, 509.

15 Lannoyjevo vlogo zbiratelja egipčanskih starin je prvi raziskoval Gottfried Hamernik, »Rudolf Gödel-Lannoy – auf den Spuren einen vergessenen Sammlers«, pri čemer med predmeti iz jelšingrajske egiptološke zbirke obravnava izključno omenjeni fragment sarkofaga iz praškega muzeja. Podobno tudi Kajfež, »Med službeno dolžnostjo in zbirateljsko strastjo«, 41–46.

16 Huber, »Das orientalische Museum in Erlachstein«, 2.

Slika 5: Orožna dvorana s starinoslovno zbirko predmetov, foto Slavko Ciglencečki, okoli 1936

Joanneum povezani z Lannoyjevo zapuščino, se na zbirko nanaša tudi opis »orientalskih talismanov«, ki jih Huber postavlja ob bok najlepšim primerkom iz velikih svetovnih muzejev:

Zbirka orientalskih talismanov je že sama po sebi nekaj redkega. Ta v Jelšingradu, ki jo sestavljajo predmeti iz karneola, kalcedona, oniksa itd., je dovolj bogata, da obiskovalcu približa kulturnozgodovinski pomen talismanov za Vzhodnjake ter vsebuje takšne mojstrovine, kakršni so najboljši primerki v zbirkah na Dunaju, v pariškem Louvru ter v muzeju South Kensington v Londonu.¹⁷

V knjigi *Rogaška Slatina in rogaški termalni vreli* (1865) zbirko predmetov z Bližnjega vzhoda omeni tudi Ernst Hilarius Fröhlich, ki poroča, da je vsebovala »več kot tristo klesanih kamnov (talismanov) redke lepote« in »vrsto bronastih in marmornih idolov iz Egipta, Sirije, Babilonije in Grčije, ki predstavljajo mitologijo teh dežel«.¹⁸

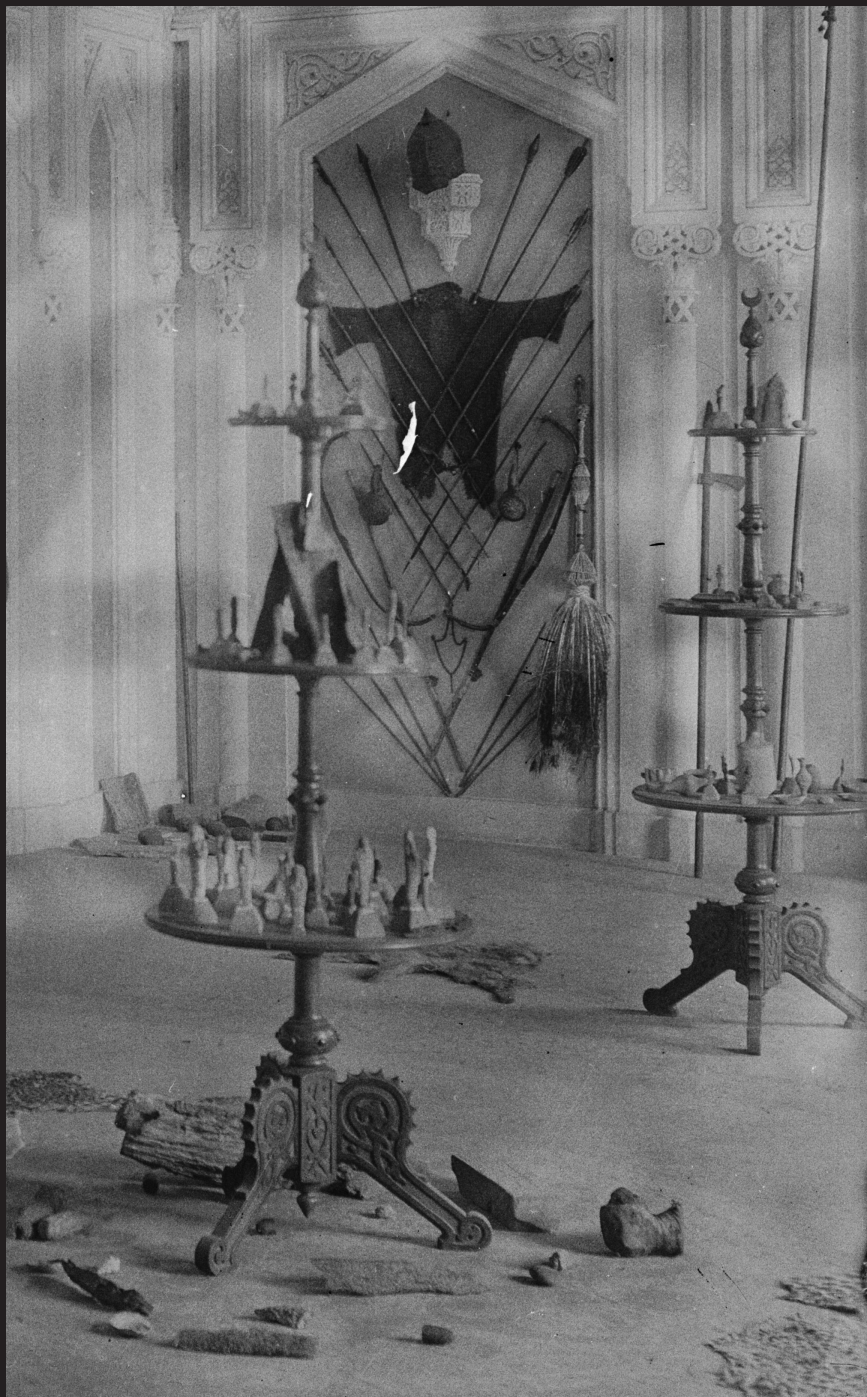
Najverjetneje je po prodaji dvorca leta 1887 del očetove zbirke arheoloških predmetov z Bližnjega vzhoda s seboj vzel Lannoyjev sin Emil Gödel-Lannoy, ki jo je nato leta 1905 podaril graškemu muzeju Joanneum.¹⁹ Ko je двореc Jelšingrad leta 1928 obiskal France Stele, v zvezi z jelšingrasko starinoslovno zbirko ne omenja predmetov mezopotamske umetnosti. Tudi na ohranjenih fotografijah, na katerih se sicer razločno vidijo egipčanski kipci, ni mogoče prepoznati predmetov mezopotamskega izvora. Kljub temu je tudi po menjavi lastnikov na Jelšingradu moralo ostati vsaj sedem predmetov z območja Mezopotamije, saj je v popisu predmetov, ki jih je tedanjim lastnikom, družini Cais, leta 1943 zasegla nemška vojska, zabeleženih »pet talismanov« ter dva primerka »opečnega kamna s klinopisom«.²⁰ Že pred nemško zaplembo dvorca je družina Cais pobegnila v tujino in s seboj vzela tudi dele nekdanje jelšingraskе zbirke, ki so nato prek Jaromira Šlechta leta 1948 prišli v praški Narodni muzej. Poleg že omenjenega fragmenta Merimosejevega sarkofaga se med štirimi

17 Ibid., 2.

18 Fröhlich, *Bad Rohitsch und die Rohitscher Sauerbrunnen*, 88.

19 *xciv. Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1905*, 38.

20 V inventarnih knjigah (in njihovih predhodnicah) Pokrajinskega muzeja Mari-bor danes ni mogoče najti predmetov z definirano provenienco Jelšingrad, Jelše, Jelsche ali Viktor Cais.

Slika 6: Stojalo z razstavljenimi predmeti v orožni dvorani Jelšingrada (izsek), foto France Stele, 1928

predmeti v akcesijski knjigi tako omenja tudi kos opečnega kamna s klinopisom.²¹

Za rekonstrukcijo Lannoyjeve zbirke predmetov z Bližnjega vzhoda je pomembno *Letno poročilo štajerskega deželnega muzeja Joanneum* iz leta 1906, na osnovi katerega je razvidno, da je graški muzej leta 1905 od Emila Gödel-Lannoyja prejel donacijo 68 predmetov iz starega Orienta. Med njimi so še posebej izpostavljeni predmeti z območja Mezopotamije: »šest babilonskih cilindrov z risbami in pisavo – med njimi eden iz slonovine – kot tudi glineni cilindri z napisom«. ²² V Joanneumu je bilo na osnovi digitalne baze mogoče identificirati 33 predmetov Emilove donacije, med katerimi so: a) trije cilindrični pečati, b) dvajset pečatnih kamnov, c) devet živalskih amuletov ter d) glineni stožec kralja Gudea iz Lagaša s klinopisom.

Cilindrični pečati. Prvo skupino predmetov iz Lannoyjeve mezopotamske zbirke tvorijo trije cilindrični pečati, ki so se v kulturah stare Mezopotamije uporabljali kot administrativno orodje namesto podpisa. Vanje so običajno vgravirani bodisi figurativni živalski in človeški prizori bodisi klinopisna pisava ali oboje. Ker podatkov o tem, od kod in na kakšen način so ti predmeti prišli v Lannoyjevo zbirko, ni na voljo, lahko o njihovi okvirni dataciji sklepamo zgolj na osnovi analogij.

Vsi trije cilindrični pečati so bili leta 1976 objavljeni v članku Erike Bleibtreu z naslovom »Mesopotamische Rollsiegel und sāsānidische Stempelsiegel im Joanneum, Graz«, ki je izšel v reviji *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 68. Cilindrični pečat iz mlečnega opala (registrska številka 100525) v velikosti 2,2 cm × 1,4 cm × 1,4 cm ima deloma poškodovan relief z upodobitvijo klečečega molilca in bradatega boga na prestolu ter s šestvrstičnim napisom v klinopisu. Po analogiji z drugimi sorodnimi predmeti ga je mogoče umestiti v prvo kasitsko skupino in potemtakem sodi v obdobje, ko so po vdoru Hetitov in padcu starega babilonskega kraljestva med letoma 1595 in 1155 pr. Kr. v Babiloniji vladali Kasiti.²³ Na cilindričnem pečatu iz rjavo-belega ahata (registrska številka 100520) v velikosti 3,7 cm × 1,5 cm × 1,5 cm je upodobljen lovski prizor z bradatim moškim v medijskem konjeniškem

21 Podatke iz akcesijske knjige št. 19/48 Narodnega muzeja v Pragi, ki govorijo o nakupu štirih predmetov nekdanje Lannoyjeve zbirke, je prijazno posredoval Pavel Onderka.

22 xciv. *Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1905*, 38.

23 Bleibtreu, »Mesopotamische Rollsiegel und sāsānidische Stempelsiegel im Joanneum, Graz«, 119–20.

oblačilu, ki s sulico prebada merjasca. Nad merjascem je krilati sončni disk, ki tipološko ustreza polno razvitemu ahajmenidskemu slogu, zaradi česar je predmet mogoče datirati v obdobje prvega perzijskega kraljestva (5. stol. pr. Kr.).²⁴ Na cilindričnem pečatu iz hematita (registrska številka 100611) v velikosti 2,2 cm × 1,3 cm × 1,3 cm so upodobljene tri skupine figur: vremenski bog z dvovilično strelo, ki stoji na levjem zmaju, sončni bog z žago na bizonu ter na prestolu sedeči bog v dolgi halji, ki stoji na hrbtu neznane živali. Takšne upodobitve so značilne za anatolsko skupino kapadokijske gliptike (SLIKA 7).²⁵

V muzeju Joanneum danes skupno hranijo 20 cilindričnih pečatov, od katerih jih je 15 v muzejsko zbirko prišlo že v letih 1815 in 1816, ko jih je ustanovitelju muzeja, nadvojvodi Johannu, podaril britanski raziskovalec James Claudius Rich (1787–1821),²⁶ medtem ko je preostalih pet primerkov v muzej prišlo pozneje. Kot rečeno, letno poročilo iz leta 1906 omenja, da je Emil Gödel-Lannoy muzeju doniral šest cilindričnih pečatov, vendar so v povezavi z njim v inventarni knjigi izrecno navedeni le zgoraj opisani trije (registrske številke 100525, 100520, 100611). Domnevati je mogoče, da sta tudi preostala dva cilindrična pečata v muzejski lasti povezana z nekdanjo Lannoyjevo zbirko,²⁷ četudi v dokumentaciji ta podatek ni zabeležen. Letno poročilo med šestimi cilindričnimi pečati iz Emilove donacije posebej omenja tudi primerek iz slonovine, ki pa ga danes ni več v muzeju.

Pečatni kamni. Najštevilčnejšo skupino predmetov iz nekdanje Lannoyjeve zbirke predstavlja 20 pečatnikov iz poldragih kamnov, od katerih jih Erika Bleibtreu v prej omenjenem članku obravnava 13. Vsi do zdaj objavljeni primerki so datirani v pozno sasanidsko obdobje (6.–7. stol. po Kr.),²⁸ na njih pa so vgravirani različni figurativni božanski, človeški in živalski motivi: Gajomard, mitološki prvi človek (registrska številka 100669), svečenik (Rš 100682), Anahita, boginja vode in plodnosti z luninim krajcem na levi in sedemkrako zvezdo na desni (Rš 100674), ptič ali raca (Rš 100672), lev (Rš 100509), medved (Rš 100675), jelen (Rš 100615 in 100676), gazela (Rš 100680), dve gazeli, obrnjeni druga proti drugi (Rš 100517), grbasto govedo (Rš 100616 in 100677), ovnova glava (Rš 100681) in oltar z ognjem, ki ima na levi

24 Ibid., 123–25.

25 Ibid., 112.

26 Galter, »Die altorientalischen Altertümer im Landesmuseum Joanneum«, 17.

27 Oba primerka sta datirana v obdobje starobabilonskega kraljestva. Bleibtreu, »Mesopotamische Rollsiegel und säsänidische Stempelsiegel im Joanneum, Graz«, 112–15.

28 Ibid., 126–30.

lunin krajec in na desni šestkrako zvezdo (RŠ 100518). Preostalih sedem pečatnih kamnov (RŠ 100506, 100512, 100519, 100615, 100664, 100670 in 100671) je tukaj objavljenih prvič in jih bo v prihodnosti potrebno podrobneje tipološko opredeliti (SLIKA 8).

Živalski amuleti. Iz Emilove donacije je ohranjenih devet predmetov, ki so v stari Mezopotamiji služili kot talismani za odganjanje zla in za povečanje lastnikove moči. Običajno so bili izdelani v obliki različnih živalskih vrst, med katerimi se da na primerkih iz nekdanje Lannoyjeve zbirke prepoznati ptico (RŠ 100693), jagnje (RŠ 100694), ležečo kravo (RŠ 100691), miš (RŠ 100695), ležečega leva (RŠ 100697) in zaslutiti druge težko določljive živali (RŠ 100689, 100690, 100692, 100696). Čeprav gradivo še ni bilo objavljeno in strokovno obdelano, pa ravno ti amuleti dokazujejo, da so obravnavani predmeti v graški muzej prišli iz nekdanje jelšingrajske zbirke. Huberjevo poročilo iz leta 1863 namreč razkriva, da je bila v Jelšingradu bogata zbirka »orientalskih talismanov«, pri čemer še posebej izpostavlja predmete iz poldragih kamnov,²⁹ ki po opisih skoraj gotovo sovpadajo s primerki iz Emilove donacije. V prid temu govori tudi nalepka s staro inventarno številko »60«, ki je na enem izmed amuletov (RŠ 100694) domnevno ostala še iz časov nekdanje muzejske zbirke na dvorcu Jelšingrad (SLIKA 9).

Glineni stožec. Med predmeti iz Emilove donacije najbolj izstopa glineni stožec sumerskega kralja Gudea iz Lagaša, v velikosti 9,3 cm × 4,8 cm × 4,6 cm, na katerem je ohranjen desetvrstični klinopisni napis. Takšne glinene stožce so v mezopotamskih kulturah od 3. tisočletja pr. Kr. dalje postavljali na zidove iz posušene opeke kot dokaz, da je bil tempelj ali zgradba last boga, ki mu je bil predmet posvečen. Sumerski napis, ki je razdeljen v dva stolpca in se nahaja na spodnjem delu glinenega stožca, se v prevodu glasi: »Za Ningirsa, mogočnega boga Enlila, je Gudea, vladar Lagaša, vzpostavil starodavni red. Na svoje mesto je znova postavil njegovo svetišče Enninu-Anzubarbara.«³⁰ Glineni stožec, ki ga je mogoče datirati okoli leta 2100 pr. Kr., je tako najstarejši ohranjeni predmet iz Lannoyjeve starinoslovne zbirke (SLIKA 10).³¹

29 Huber, »Das orientalische Museum in Erlachstein«, 2.

30 Galter, »Die altorientalischen Altertümer im Landesmuseum Joanneum«, 17. Za pomoč pri interpretaciji in prevodu odlomka se zahvaljujeva Nikitu Artemovu s Porurske univerze v Bochumu.

31 V zvezi s tem predmetom Galter, »Die altorientalischen Altertümer im Landesmuseum Joanneum«, 17, domneva, da se je na trgu s starinami pojavil kmalu po ilegalnih izkopavanjih v sumerskem mestu Girsu (današnji Tello) med letoma 1900 in 1903. Galter na osnovi navideznega časovnega sovpadanja med omenjenimi ropanji in Emilovo donacijo graškemu muzeju leta 1905 zmotno sklepa, da naj bi glineni stožec kralja Gudea iz Lagaša izviral iz mesta Girsu,

REGISTRSKA ŠT., MATERIAL, DIMENZIJE (CM)

CILINDRIČNI PEČAT IN ODLITEK

100520, ahat, 3,7 × 1,5 × 1,5

100525, mlečni opal, 2,2 × 1,4 × 1,4

100611, hematit, 2,2 × 1,3 × 1,3

SLIKA 7: Podatki o cilindričnih pečatih
(registrska št., material, dimenzije v cm):
Digitalna baza v oddelku Münzkabinett,
Universalmuseum Joanneum, Gradec
Fotografije: Jan Čiglenečki
Tabela: Lucija Čakš Orač

PEČATNI KAMEN	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)	PEČATNI KAMEN	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)
	100506 jaspis 1,9 × 1,6 × 1,5		100519 karneol 1,5 × 1,4 × 1,2
	100509 kalcedon 1,7 × 1,4 × 1		100615 hematit 1 × 1,3 × 1,2
	100512 poldragi kamen 2,7 × 2,5 × 1,2		100616 kalcedon 1,8 × 1,5 × 1,2
	100517 karneol 1,2 × 1,2 × 0,9		100664 poldragi kamen 1,3 × 1,2 × 0,6
	100518 kalcedon 2,5 × 1,9 × 1,6		100669 kalcedon 2,1 × 1,8 × 1,5

SLIKA 8a: Podatki o pečatnih kamnih
(registrska št., material, dimenzije v cm):
Digitalna baza v oddelku Münzkabinett,
Universalmuseum Joanneum, Gradec
Fotografije: Jan Čiglenečki
Tabela: Lucija Čakš Orač

ZAKLJUČEK

Lannoyjeva jelšingrajska zbirka arheoloških predmetov je tesno povezana z različnimi postajami na njegovi razgibani diplomatski poti. Kot tipičen predstavnik konzulov iz prve polovice 19. stoletja, ki so v službi evropskih velesil delovali v Egiptu in na Bližnjem vzhodu, se je v prostem času tudi sam vneto posvečal zbirateljski dejavnosti. Že med službovanjem v Aleksandriji, kjer je deloval med letoma 1840 in 1846, ga je nad zbirateljstvom verjetno navdušil Anton Lavrin, avstrijski generalni konzul slovenskega rodu, ki je s svojimi donacijami zaslužen za začetek egiptološke zbirke Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju.³² Čeprav natančnih podatkov o nastajanju Lannoyjeve privatne zbirke ni, pa lahko domnevamo, da je bogato zbirko z drobnimi predmeti kultur Bližnjega vzhoda pridobil v času svojega službovanja v Bejrutu med letoma 1849–1855, ko je diplomatsko pokrival območje Sirije in Palestine.

O njegovem zanimanju in pozornem spremljanju aktualnega dogajanja na področju arheoloških izkopavanj priča tudi pismo, ohranjeno v dunajskem Umetnostnozgodovinskem muzeju, ki ga je iz Bejruta v domovino poslal 9. marca 1855. V tem pismu, ki je dragocen dokument o starinoslovnih zanimanjih tedanjih konzulov, Lannoy neimenovanemu vladnemu svetniku poroča o

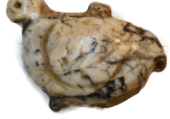
zanimivi antikvarni najdbi, ki smo jo v teh dneh odkrili v Seydi – starem Sidonu. Gre za kolosalen ovalen sarkofag iz sienita. Spodnji del sarkofaga je popolnoma preprost in brez skulptur. Na pokrovu je v reliefu v egipčanskem slogu upodobljena glava. Pri najdbi je najbolj zanimiv feničanski napis, ki se začne pod to glavo in v 22 vrsticah obsega vsaj 1002 znaka. Za boljše razumevanje vam pošiljam prerinjene zgornje ploskve s pokrova sarkofaga, naredil sem ga po risbi nekega lokalnega starinarja, ki je bil na kraju samem. Ker na risbi ni bilo dovolj prostora za napis, sem tega kopiral posebej. Glede na živahne stike, ki so obstajali med Egiptom in Fenicijo, je verjetno, da je bil sarkofag narejen v Egiptu in šele nato v Sidonu opremljen z napisom. V prid temu govori razen materiala tudi razlika v tehnični obdelavi – medtem ko je glava izdelana z natančnostjo, ki je značilna za vse egipčanske

pri čemer ne upošteva širšega konteksta, da je bil omenjeni stožec le eden od 68 predmetov, ki so že dolgo pred ilegalnimi izkopavanji v Girsu skupaj tvorili nekdanjo jelšingrajsko zbirko.

32 Harmenik, *Anton Ritter von Laurin, Diplomat, Sammler und Ausgräber*, in Kajfež, »Med službeno dolžnostjo in zbirateljsko strastjo«, 12–40.

PEČATNI KAMEN	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)	PEČATNI KAMEN	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)
	100670 poldragi kamen 1,9 × 1,8 × 1,5		100676 ahat 1,4 × 1,4 × 1
	100671 poldragi kamen 1,8 × 1,5 × 0,9		100677 hematit 1,6 × 1,5 × 1,2
	100672 kalcedon 1,4 × 1,2 × 1,1		100680 kalcedon 1,4 × 1,2 × 1,1
	100674 ahat 1,6 × 1,3 × 0,3		100681 kalcedon 1,4 × 1,1 × 0,8
	100675 ahat 1,3 × 1,3 × 1		100682 karneol 1,9 × 1,4 × 1

SLIKA 8b: Podatki o pečatnih kamnih
(registrska št., material, dimenzije v cm):
Digitalna baza v oddelku Münzkabinett,
Universalmuseum Joanneum, Gradec
Fotografije: Jan Ciglencečki
Tabela: Lucija Čakš Orač

ŽIVALSKI AMULET	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)	ŽIVALSKI AMULET	REG. ŠT. MATERIAL DIMENZIJE (CM)
	100689 kamen 3,8 × 2,6 × 1,2		100694 kamen 2,6 × 1,6 × 0,6
	100690 kamen 2,8 × 1,6 × 1		100695 kamen 2,5 × 1,7 × 0,8
	100691 kamen 3,4 × 1,6 × 1,1		100696 kamen 2 × 1,6 × 1,1
	100692 kamen 2,7 × 2 × 0,9		100697 kamen 1,7 × 1 × 0,7
	100693 kamen 2,8 × 1,9 × 1,4		

SLIKA 9: Podatki o živalskih amuletih (registrska št., material, dimenzije v cm): Digitalna baza v oddelku Münzkabinett, Universalmuseum Joanneum, Gradec
Fotografije: Jan Čiglenečki
Tabela: Lucija Čakš Orač

skulpture, pa kaže napis precej bolj grob videz, ki nima nič skupnega s čistostjo staroegipčanskih pismenk. Omenjeni sarkofag je bil najden v neposredni bližini Seyde, zakopan je bil zelo plitvo na nekem polju, kjer so bili odkriti še številni sledovi starih zgradb in več v obdelano polje vkopanih grobnih niš.³³

Natančen opis najdbe ne priča le o Lannoyjevem dobrem poznavanju starin, temveč tudi o jasnem zavedanju o njihovem znanstvenem pomenu, zaradi česar je v domovino poslal tudi prepis feničanskega napisa. Naslovnika pri tem spodbuja, naj »o najdbi obvesti cesarsko akademijo znanosti, ki jo bo spričo redkosti večjih feničanskih napisov to verjetno zanimalo«. ³⁴ V pismu sledi poročilo o arheoloških odpravah in opis drugih nedavnih odkritij, v zvezi s čimer v prilogi, ki se žal ni ohranila, pošilja dodatne dokumente.

Glede zbirke bližnjevzhodnih predmetov na dvorcu Jelšingrad je zanimiv zlasti zaključek pisma, v katerem Lannoy poroča o nedavnih izkopavanjih v starodavnih Ninivah, prestolnici asirskega kraljestva. Ob tem skuša pri naslovniku doseči, da bi ga tja poslali službeno, kar bi mu omogočilo pridobiti dragocene predmete za avstrijske zbirke:

Gospod Fresnel, trenutni francoski konzul v Mosulu, za svojo vlado vneto nadaljuje izkopavanja. Tudi Angleži so tam zelo aktivni in generalni konzul Rawlinson se od časa do časa poda na inšpekcijo od Bagdada do Mosula. Angleži in Francozi pošiljajo najdene predmete z običajnimi rečnimi ladjami do Basre, kjer jih prevzamejo vojne ladje. Tudi mi bi lahko v Ninivah zbrali dragoceno asirsko zbirko, jaz pa sem še vedno pripravljen iti tja. Izkopavanje in zlasti transport večinoma kolosalnih predmetov bi bila seveda draga, zato menim, da je odveč, če bi zahajal v podrobnosti, čeprav bomo kasneje morda obžalovali, da smo zamudili ugoden trenutek.³⁵

V navedem odlomku Lannoy jasno izraža pripravljenost, da bi pomagal organizirati avstrijska izkopavanja v Ninivah. Na žalost ni znano, kakšen je bil odgovor na njegovo pismo in ali je Lannoy pozneje odšel v Ninive. Vsekakor je starodavna asirska prestolnica ena izmed možnih lokacij, od koder bi lahko izviral posamezni mezopotamski predmeti iz nekdanje jelšingradske zbirke.

33 Bericht des Gödel-Lannoy über einen Fund in Saida und Ausgrabungen in Ninive, 1–2.

34 Ibid., 3.

35 Ibid., 4–5.

Slika 10: Glineni stožec kralja
Gudea iz Lagaša

BIBLIOGRAFIJA

- Bleibtreu, Erika. »Mesopotamische Rollensiegel und säsänidische Stempelsiegel im Joanneum, Graz«. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 68 (1976): 105–30.
- Burghardt, Joseph. *Vademecum von Rohitsch-Sauerbrunn*. Dunaj: Leopold Sommer, 1868.
- Čakš Orač, Lucija, Andreja Mihelčič Koželj in Matija Plevnik. *Jelšingrad, z ljubeznijo sem te ustvaril*. Šmarje pri Jelšah: Knjižnica Šmarje pri Jelšah, 2020.
- Deusch, Engelbert. *Die effektiven Konsuln Österreich (-Ungarns) von 1825–1918: Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien*. Dunaj: Böhlau Verlag, 2017.
- Fröhlich, Ernst Hilarius. *Bad Rohitsch und die Rohitscher Sauerbrunnen*. Dunaj: Wilhelm Braumüller k. k Hof- und Universitätsbuchhändler, 1865.
- Galter, Hannes. »Die altorientalischen Altertümer im Landesmuseum Joanneum – ihre Herkunft und ihre Bedeutung«. *Archäologische und numismatische Beiträge aus dem Landesmuseum Joanneum* 19 (2006): 15–19.
- Hamernik, Gottfried. *Anton Ritter von Laurin, Diplomat, Sammler und Ausgräber*. Doktorska disertacija. Universität Wien, 1985.
- Hamernik, Gottfried. »Rudolf von Gödel-Lannoy – auf den Spuren eines vergessenen Sammlers«. V: *Egypt and Austria II: Proceedings of a Symposium*, ur. Johanna Holaubek, Wolf B. Oerter in Hana Navrátilová, 55–64. Praga: Czech Institute of Egyptology, 2006.
- Huber, J. »Das Orientalische Museum in Erlachstein«. *Tagespost* 116 (1863): 1–2.
- Kajfež, Tomislav. »Med službeno dolžnostjo in zbirateljsko strastjo: Slovenski zbiratelji starin iz vrst avstrijskih diplomatov v Egiptu«. V: *Slovenci in čar Egipta: Diplomati, zbiralci, misijonarji in popotniki*, ur. Irena Lazar, 9–74. Koper: Univerza na Primorskem, 2010.
- Kuratorium. *XCIV. Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1905*. Gradec: Deutsche Vereins-Druckerei Graz, 1906.
- Reichert, Carl. *Einst und Jetzt: Album, Steiermarks sämtliche interessante Schlösser, Burgruinen, Städte, Märkte, Kirchen und Klöster enthaltend*. Gradec: samozaložba, 1864.
- Reichert, Carl. *Spodnještajerske vedute Carla Reicherta*. Prevedla Ksenija Vidic. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2015.
- Stele, France. *Terenski zapiski (tipkopis)*. Strokovno gradivo hrani Ministrstvo za kulturo, INDOK center, 1928.
- Stopar, Ivan. *Dvorec Jelše pri Šmarju*. Ljubljana: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Uprava za kulturno dediščino, 1998.
- Žába, Zbyněk. »Un nouveau fragment du sarcophage de Merimôsé«. *Annales du Service de Antiquités d'Égypt* 50 (1950): 509–14.

Arhivski viri

Kunsthistorisches Museum, Antikensammlung, Akten des Münz- und Antikenkabinetts, Nr. 661 ex 1855: Bericht des Gödel-Lannoy über einen Fund in Saida und Ausgrabungen in Ninive.

Zbirka predmetov iz dvorca Jelšingrad (Erlachstein), ki je bila leta 1943 premeščena v Pokrajinski muzej Maribor. Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pokrajinski muzej Maribor, signatura SI PAM/0853, Aš 2, ovoj 59.

Skupščina občine Šmarje pri Jelšah, Cais Vera, zahtevek za denacionalizacijo dvorca Jelšingrad. Zgodovinski arhiv Celje, signatura SI ZAC/1044, št. zadeve: 301-9/93.

IZVLEČEK

Dvorec Jelšingrad (Erlachstein), ki stoji na severozahodnem obrobju Šmarja pri Jelšah, je bil v sredini 19. stoletja deležen prenove vzhodnega dela stavbe, interierjev in parka po vzorih mavrske in orientalske arhitekture. Za novo eksotično podobo je bil zaslužen tedanji lastnik Rudolf Oskar Gödel-Lannoy (1814–1883), ki je med dolgoletno diplomatsko kariero v Egiptu, na Bližnjem vzhodu in Balkanu načrtno zbiral starine. Ob vrnitvi v domovino jih je v svojem dvorcu razstavil v treh novonastalih orientalskih dvoranah, kar se v sočasnih virih omenja kot »orientalski muzej«. Iz popisa predmetov, ki so jih leta 1943 v dvorcu zasegli Nemci in prenesli v Pokrajinski muzej Maribor, je razvidno, da je Lannoyjeva zbirka starin obsegala številne predmete iz starega Egipta, Mezopotamije, Grčije in Rima. Z izjemo staroegipčanskega fragmenta Merimosejevega sarkofaga iz 18. dinastije, ki ga danes hranijo v Narodnem muzeju v Pragi, v dosedanjih raziskavah vsebina Lannoyjevih starinoslovnih zbirk ni bila deležna strokovne pozornosti. Prispevek se osredotoča na jelšingrasko zbirko arheoloških predmetov – in sicer na cilindrične pečate, pečatne kamne, živalske amulete in glineni stožec kralja Gudea iz Lagaša, ki jih danes hranijo v depouju arheološke zbirke Univerzalnega muzeja Joanneum v Gradcu.

KLJUČNE BESEDE: Orientalski muzej Jelšingrad, Rudolf Oskar Gödel-Lannoy, Emil Gödel-Lannoy, Mezopotamija, cilindrični pečati, pečatni kamni, živalski amuleti, glineni stožec kralja Gudea iz Lagaša